DOI 10.22630/TIRR.2025.24.18

Jarosław Gołębiewski✉
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Regionalne rynki rolne w czasach globalnych turbulencji: między dezintegracją a odpornością

Streszczenie. Globalne szoki ostatnich lat zaburzyły funkcjonowanie rynków rolno-żywnościowych i ujawniły słabości globalnych łańcuchów dostaw. W opracowaniu przeanalizowano procesy dezintegracji, relokalizacji i wzmacniania odporności regionalnych rynków w kontekście współczesnych trendów i polityki publicznej. Wyniki wskazują, że lokalne systemy żywnościowe mogą ograniczać skutki zewnętrznych szoków, szczególnie przy wsparciu WPR, polityki spójności oraz inicjatyw oddolnych, takich jak krótkie łańcuchy dostaw. We wnioskach wskazano na potrzebę silniejszej integracji działań regionalnych oraz współpracy między producentami, konsumentami i instytucjami publicznymi.

Słowa kluczowe: rynki rolne, globalizacja, odporność, dezintegracja, relokalizacja

Wstęp

Rynki lokalne i regionalne stanowią kluczowe elementy współczesnych systemów żywnościowych, integrując wymiar gospodarczy, społeczny i przestrzenny. Ich definicje odnoszą się zarówno do kryteriów geograficznych, jak i funkcjonalnych. Rynki lokalne opierają się na krótkich łańcuchach dostaw oraz bezpośrednich relacjach między producentami a konsumentami, rynki regionalne tworzą natomiast szersze sieci wymiany oparte na powiązaniach ekonomicznych, logistycznych i instytucjonalnych między obszarami produkcji i konsumpcji. Jak podkreślają Low i in. (2015), oba poziomy pełnią funkcje komplementarne: lokalność sprzyja elastyczności i szybkim adaptacjom, a regionalność wzmacnia koordynację i stabilność strukturalną całego systemu żywnościowego.

Przez dekady globalizacja rynków rolno-żywnościowych sprzyjała wzrostowi produktywności i rozwojowi handlu międzynarodowego. W ostatnich latach coraz wyraźniej ujawniają się jednak jej ograniczenia. Kryzysy zdrowotne, geopolityczne, energetyczne i klimatyczne poważnie zakłóciły funkcjonowanie światowych łańcuchów dostaw, a ich skutki szczególnie silnie odczuwalne są na poziomach regionalnym i lokalnym (Czernyszewicz, 2024). Kryzysy te wywołały gwałtowne wahania cen

Jarosław Gołębiewski ORCID: 0000-0001-7869-790X
✉ jaroslaw.golebiewski@sggw.edu.pl

surowców i zakłócenia w dostawach, ujawniając słabości organizacyjne w dystrybucji żywności i zmuszając wiele regionów do ponownej weryfikacji swoich powiązań z globalnym systemem żywnościowym (Czekaj, 2024).

Na tym tle celem artykułu jest ocena oddziaływania globalnych trendów i zewnętrznych szoków na funkcjonowanie regionalnych rynków rolnych oraz ocena mechanizmów umożliwiających zwiększenie ich odporności i stabilności.

Globalne megatrendy i szoki zewnętrzne a regionalne rynki rolne

W literaturze podkreśla się, że globalizacja rynków rolnych, choć sprzyja wzrostowi handlu, zwiększa podatność systemów żywnościowych na zakłócenia o charakterze geopolitycznym, ekonomicznym i środowiskowym (Weis, 2011; Majewski i in., 2018). Wydarzenia takie jak pandemia COVID-19 i wojna w Ukrainie pokazały bardzo wyraźnie, że globalne łańcuchy dostaw są bardzo wrażliwe na kryzysy. W rezultacie doszło do niestabilności cen, zakłóceń transportowych i nasilenia problemów z bezpieczeństwem żywnościowym (Zawojska, 2021; FAO, 2022; Krzykowski, 2022; Jędruchniewicz i in., 2024). W ostatnim czasie dodatkową niestabilność wprowadza również polityka handlowa USA, której protekcjonistyczne działania wzmacniają fragmentację globalnych łańcuchów dostaw, osłabiając pozycję rynków lokalnych (FT, 2025).

Na tym tle rośnie znaczenie koncepcji odporności systemów żywnościowych. Odporność oznacza zdolność przewidywania zagrożeń, absorpcji wstrząsów i adaptacji przy jednoczesnym utrzymaniu długoterminowej trwałości (Tendall i in., 2015; Kahiluoto, 2020). Odporność ma charakter dynamiczny – łączy stabilność z uczeniem się i reorganizacją (Masik, 2022). Jak podkreślają Ben Hassen i in. (2025), jej budowanie wymaga zarówno sprawiedliwego dostępu do żywności, jak i odpornych instytucji oraz lokalnego zakorzenienia produkcji.

Badania jednoznacznie wskazują, że lokalne i regionalne systemy żywnościowe odgrywają kluczową rolę w zwiększaniu odporności. Krótsze łańcuchy dostaw, silne więzi społeczne, większa elastyczność oraz różnorodność produkcji czynią je mniej podatnymi na globalne zakłócenia. Wzmacniają ponadto stabilność ekonomiczną gospodarstw domowych, ograniczają ubóstwo żywnościowe i pozwalają utrzymać ciągłość dostaw w sytuacjach kryzysowych (Béné, 2020).

Coraz częściej wskazuje się, że lokalne i regionalne systemy żywnościowe są fundamentem zrównoważonego bezpieczeństwa żywnościowego (Donkers, 2013). W przeciwieństwie do zglobalizowanych łańcuchów dostaw cechują się większą różnorodnością, relacjami producent–konsument i silnymi instytucjami lokalnymi. Rynki regionalne mają charakter wielowymiarowy: stabilizują ceny, wzmacniają lokalną gospodarkę, wspierają MŚP i miejsca pracy, redukują zależność od importu oraz sprzyjają bardziej sprawiedliwemu podziałowi wartości dodanej. Wspierają także model gospodarki opartej na odpowiedzialności ekonomicznej, społecznej i środowiskowej. W efekcie stanowią kluczowy element odporności systemu żywnościowego na globalne kryzysy (Neven, 2014).

Metodyka badań

Celem artykułu jest ocena oddziaływania globalnych trendów i szoków zewnętrznych na regionalne rynki rolne w Europie, ze szczególnym odniesieniem do Polski. Rozważania koncentrują się na trzech procesach: dezintegracji globalnych łańcuchów dostaw, relokalizacji systemów żywnościowych oraz budowaniu odporności regionalnych rynków rolnych. Postawiono tezy, że ostatnie globalne kryzysy przyspieszyły tendencje do relokalizacji produkcji i konsumpcji, a poziom odporności regionów jest silnie zróżnicowany i zależny od kapitału społecznego, infrastruktury oraz wsparcia politycznego. Założono również, że instrumenty WPR i polityki spójności mają kluczowe znaczenie dla łagodzenia skutków dezintegracji i wzmacniania regionalnych systemów żywnościowych.

Artykuł ma charakter koncepcyjno-analityczny i opiera się na danych statystycznych dotyczących handlu rolno-żywnościowego, przeglądzie literatury oraz analizie studiów przypadków lokalnych inicjatyw i instrumentów polityki rolnej. Zastosowane podejście pozwoliło zidentyfikować główne mechanizmy kształtujące ewolucję regionalnych rynków rolnych i ocenić ich potencjał adaptacyjny w warunkach narastających wstrząsów globalnych.

Mechanizmy dezintegracji i relokalizacji łańcuchów dostaw

Doświadczenia ostatnich lat ujawniły znaczną podatność regionalnych rynków rolno-żywnościowych na szoki zewnętrzne wynikającą z ich silnej integracji z rynkami globalnymi. Dezintegracja w gospodarce światowej stanowi proces odwrotny wobec integracji i oznacza osłabienie bądź rozpad istniejących więzi gospodarczych, instytucjonalnych oraz politycznych między państwami (Bogołębska i in., 2022). Zjawisko to może przyjmować zarówno wymiar funkcjonalny, obejmujący zakłócenia mechanizmów współpracy handlowej, logistycznej i finansowej, jak i wymiar instytucjonalny, prowadzący do erozji wspólnych polityk i ram regulacyjnych w ugrupowaniach integracyjnych. Dezintegracja jest najczęściej konsekwencją globalnych wstrząsów o charakterze ekonomicznym, politycznym lub zdrowotnym, które sprzyjają wzrostowi protekcjonizmu oraz osłabieniu zaufania między partnerami gospodarczymi. Jej skutkiem jest fragmentacja łańcuchów dostaw, ograniczenie przepływu towarów i surowców, wzrost kosztów transakcyjnych, a w konsekwencji narastająca niestabilność podaży i cen na rynkach surowcowych oraz rolno-żywnościowych. Jak podkreślają Bogołębska i in. (2022), doświadczenia ostatnich kryzysów: finansowego, migracyjnego, pandemicznego i geopolitycznego wskazują, że procesy dezintegracyjne stanowią poważne wyzwanie dla utrzymania spójności jednolitego rynku i ujawniają słabości globalnych powiązań gospodarczych, które przez dekady stanowiły podstawę rozwoju handlu międzynarodowego oraz pogłębiania współzależności ekonomicznych.

Pandemia COVID-19 wywołała silne wstrząsy w gospodarce globalnej, znacząco wpływając na funkcjonowanie rynków surowcowych. Zakłócenia w handlu międzynarodowym, ograniczenia transportu oraz spadek aktywności przemysłowej

doprowadziły do gwałtownych wahań cen surowców energetycznych, metali i produktów rolnych. Doświadczenia pandemii uwidoczniły tym samym konieczność wzmacniania odporności tych rynków poprzez dywersyfikację źródeł zaopatrzenia, rozwój lokalnych łańcuchów dostaw oraz tworzenie bardziej efektywnych mechanizmów stabilizacyjnych w handlu globalnym (Ezeaku i in., 2021).

Skumulowane efekty tych zdarzeń były odczuwalne w wielu regionach, zwłaszcza tam, gdzie infrastruktura logistyczna oraz siła negocjacyjna podmiotów były ograniczone, a struktura zaopatrzenia silnie skoncentrowana. W warunkach wzmożonej zmienności cen mechanizm transmisji impulsów z rynków światowych do rynków lokalnych uległ przyspieszeniu, podczas gdy możliwości przenoszenia rosnących kosztów przez rolników i przetwórców na kolejne ogniwa łańcucha żywnościowego pozostawały ograniczone. W konsekwencji wzrosło ryzyko utraty płynności finansowej, a decyzje inwestycyjne były często odraczane lub redukowane do poziomu nakładów odtworzeniowych. W tabeli 1 przedstawiono przykładowe ekonomiczne skutki szoków zewnętrznych, pandemii COVID-19, wojny w Ukrainie oraz kryzysu energetycznego dla polskiego sektora rolno-żywnościowego w latach 2019-2023, obejmujące zmiany cen, kosztów produkcji, dochodów oraz nakładów inwestycyjnych w rolnictwie. Dane za lata 2019-2023 pokazują, że polski sektor rolny silnie odczuł skumulowane szoki zewnętrzne, które jednocześnie podniosły koszty produkcji i zwiększyły niepewność ekonomiczną. Najbardziej wzrosły ceny nawozów azotowych – o ponad 120%, co znacząco obniżyło opłacalność produkcji. Wyraźny był także wzrost kosztów energii elektrycznej (o 61,3%), szczególnie dotkliwy dla gospodarstw energochłonnych. Ceny pszenicy charakteryzowały się dużą zmiennością: po wzroście o ok. 110% w latach 2019-2022 nastąpił spadek o ok. 35% w 2023 r., co odzwierciedlało destabilizację rynku po wybuchu wojny w Ukrainie.

Tabela 1. Ekonomiczne efekty szoków zewnętrznych dla polskiego rolnictwa w latach 2019--2023

Wyszczególnienie	2019	2020	2021	2022	2023	Zmiana 2019-2023 [%]
Cena pszenicy [zł/dt]	72,26	74,86	96,76	151,99	98,79	36,7
Cena nawozów azotowych (saletra amonowa 34%N) [zł]	33,29	31,55	41,48	100,58	73,69	121,4
Średnia cena energii elektrycznej dla gospodarstw domowych [zł/kWh]	0,4862	0,5374	0,5947	0,7297	0,7840	61,3
Przeciętny miesięczny dochód w gospodarstwach rolników	74016,0	7935,30	8682,68	10115,48	10522,70	42,2
Nakłady inwestycyjne w rolnictwie i łowiectwie [mln zł]	5283,0	5366,50	5585,40	6043,00	6489,80	22,8

Źródło: Roczniki Statystyczne Rolnictwa 2020-2024; https://www.ure.gov.pl/pl/urzad/informacje-ogolne/aktualnosci/11857,Srednie-ceny-sprzedazy-energii-elektrycznej-na-rynku-konkurencyjnym-oraz-dla-gos.html (dostęp: 12.11.2025).

Mimo wzrostu cen produktów rolnych dochody rolników zwiększyły się jedynie o 42,2%, znacznie wolniej niż koszty produkcji, co pogorszyło relacje kosztowo-dochodowe. Nakłady inwestycyjne wzrosły o 22,8%, co sugeruje koncentrację na inwestycjach odtworzeniowych przy ograniczeniu inwestycji rozwojowych. Ogółem sektor funkcjonował w wyjątkowo trudnym otoczeniu, a presja kosztowa, zmienność cen i słaba dynamika dochodów ograniczyły jego zdolność do absorpcji szoków i utrzymania stabilności produkcji.

W odpowiedzi na zaburzenia w globalnych łańcuchach dostaw coraz wyraźniej zarysowuje się proces relokalizacji systemów żywnościowych. Relokalizacja nie oznacza dążenia do autarkii, lecz polega na świadomym skracaniu dystansu między producentem a konsumentem oraz na zwiększaniu roli podmiotów funkcjonujących w obrębie danego regionu (Rynio i in., 2021). Relokalizacja w systemach żywnościowych stanowi proces przywracania bliższych, bardziej bezpośrednich powiązań między miejscem produkcji a miejscem konsumpcji poprzez skracanie łańcuchów dostaw, wzmacnianie lokalnych rynków oraz odbudowę funkcji pośrednich, które w modelu globalnym uległy osłabieniu. W literaturze pojęcie to wiąże się zarówno z przywracaniem lokalnego zakorzenienia produkcji i dystrybucji żywności, jak i z odbudową relacji społecznych między producentami, konsumentami i instytucjami lokalnymi. Relokalizacja jest odpowiedzią na procesy delokalizacji i koncentracji kontroli w globalnych klastrach agrospożywczych, gdzie decyzje produkcyjne i dystrybucyjne są podejmowane przez niewielką liczbę podmiotów, a dystans między miejscem wytwarzania a miejscem zakupu ulega systematycznemu wydłużeniu (Hendrickson i Heffernan, 2002). Z perspektywy społeczno-ekonomicznej relokalizacja jest strategią zwiększania odporności systemu poprzez dywersyfikację kanałów dystrybucji, wzmacnianie lokalnych sieci kooperacji, większą retencję wartości dodanej w regionie oraz tworzenie relacji opartych na zaufaniu i przejrzystości. Jak pokazują badania, rozwój rynków lokalnych i krótkich łańcuchów dostaw pozwala producentom uzyskać większą część wartości wytworzonego produktu i sprzyja przechodzeniu na metody produkcji o mniejszej intensywności nakładów zewnętrznych (Levidow i Psarikidou, 2011). Relokalizacja ma także wymiar makroekonomiczny, ponieważ substytucja importu żywności produktami krajowymi generuje istotne efekty mnożnikowe w postaci wzrostu produkcji, zatrudnienia i dochodów w regionie, co potwierdzają m.in. analizy input–output przeprowadzone w Chorwacji (Mikulić i in., 2023). Uwzględnienie efektów bezpośrednich, pośrednich i indukowanych[1] pokazuje, że relokalizacja stanowi strategię integrującą cele ekonomiczne, środowiskowe i społeczne. Skraca dystans między producentami a konsumentami, wzmacnia lokalny kapitał społeczny, zmniejsza wrażliwość na szoki globalne i zwiększa zdolność regionów do budowania bardziej odpornych systemów żywnościowych. W tym ujęciu jest nie tylko

[1] Efekty bezpośrednie obejmują pierwotny wzrost produkcji i zatrudnienia, efekty pośrednie wynikają z aktywizacji sektorów współpracujących, a efekty indukowane odnoszą się do dodatkowej działalności gospodarczej generowanej przez wydatki z nowo uzyskanych dochodów (Miller i Blair, 2009).

sposobem organizacji rynku, lecz także narzędziem zmiany logiki funkcjonowania współczesnego agrobiznesu – od logiki globalnych przepływów ku logice lokalnego zakorzenienia.

Ważnym przejawem relokalizacji systemów żywnościowych są działania mające na celu skracanie łańcucha dostaw oraz zwiększanie udziału podmiotów operujących w obrębie danego regionu. Jej podstawowymi formami są sprzedaż bezpośrednia, rolniczy handel detaliczny (RHD) oraz rozwój lokalnego przetwórstwa realizowanego w ramach działalności marginalnej, lokalnej i ograniczonej (MLO) (tab. 2). Proces ten jest wspierany przez instrumenty prawne i organizacyjne umożliwiające odbudowę funkcji pośrednich w łańcuchach dostaw, w tym regionalne centra dystrybucji, magazyny chłodnicze oraz mechanizmy koordynacji popytu instytucjonalnego (Bukowska-Piestrzyńska i in., 2022).

Tabela 2. Ewolucja rozwiązań prawnych wspierających relokalizację systemu żywnościowego w Polsce

Instrument prawny	Rok wejścia w życie	Zakres i cel regulacji	Główne ograniczenia terytorialne	Znaczenie dla relokalizacji systemu żywnościowego
Dostawy bezpośrednie: rozporządzenie MZ (Dz.U. 2007 nr 112 poz. 774)	2007	Umożliwia producentom sprzedaży niewielkich ilości surowców roślinnych bezpośrednio konsumentom lub detalistom.	Województwo produkcji i województwa sąsiednie.	Pierwszy instrument prawny wspierający krótkie łańcuchy dostaw, umożliwiający rolnikom sprzedaż bez pośredników.
Sprzedaż bezpośrednia produktów pochodzenia zwierzęcego. Rozp. MRiRW (Dz.U. 2015 poz. 1703)	2015	Określa wymagania weterynaryjne, limity produkcji i zasięg sprzedaży produktów zwierzęcych.	Województwo produkcji i województwa sąsiednie (z wyjątkiem promocji).	Wzmacnia rozwój lokalnych rynków mięsa, nabiału i jaj, formalizując ich zgodność z zasadami bezpieczeństwa żywności.
Działalność marginalna, lokalna i ograniczona (MLO). Rozp. MRiRW (Dz.U. 2016 poz. 451)	2016	Pozwala małym zakładom przetwórczym sprzedawać produkty pochodzenia zwierzęcego w ograniczonym zasięgu	Jeden region (województwo) lub powiaty sąsiadujące.	Rozwija lokalne przetwórstwo i małe zakłady spożywcze, tym samym sprzyja tworzeniu lokalnych łańcuchów wartości.
Rolniczy handel detaliczny (RHD). Ustawa z 16.11.2016 r. (Dz.U. 2016 poz. 1961)	2017	Umożliwia rolnikom sprzedaż przetworzonych produktów roślinnych i zwierzęcych z własnych surowców z uproszczonymi wymogami podatkowymi i sanitarnymi.	Sprzedaż w miejscu produkcji, na targowiskach i lokalnie (z limitem przychodów do 20 tys. zł zwolnionym z podatku).	Najpełniejsze narzędzie repolaryzacji systemu żywnościowego, sprzyja utrzymaniu wartości dodanej w regionie, wspiera przedsiębiorczość wiejską i lokalną samowystarczalność.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rozporządzenie (2007); Rozporządzenie (2015); Rozporządzenie (2016); Ustawa (2016).

Relokalizacja systemów żywnościowych rozwija się również poprzez różnorodne formy współpracy rynkowej, takie jak targi lokalne, giełdy regionalne, kooperatywy konsumenckie, kontraktacje z lokalnymi przetwórcami oraz zamówienia publiczne na żywność dla instytucji publicznych (Wiśniewska-Paluszak, 2018). Coraz większą rolę odgrywają także inicjatywy spółdzielcze i działania lokalnych grup działania (LGD), które wspierają tworzenie marek regionalnych, standaryzację jakości czy rozwój logistyki ostatniej mili oraz integrują rozproszonych dostawców w bardziej konkurencyjne struktury (Knieć i Goszczyński, 2011). W rezultacie relokalizacja staje się jednym z głównych kierunków wzmacniania odporności systemu żywnościowego poprzez zmniejszanie zależności od globalnych łańcuchów dostaw i wzmacnianie regionalnej autonomii produkcyjnej.

Skuteczność tych procesów zależy jednak od nakładających się czynników infrastrukturalnych, społecznych i regulacyjnych. Kluczowe znaczenie mają nowoczesne chłodnie, sortownie, lokalne zakłady przetwórcze oraz regionalne centra dystrybucji wyposażone w narzędzia cyfrowe. Równie ważny jest kapitał społeczny oraz sprzyjające regulacje, zwłaszcza uproszczenia dla krótkich łańcuchów dostaw, wsparcie inwestycyjne dla małych przetwórców i odpowiednie standardy w zamówieniach publicznych.

W praktyce relokalizacja napotyka jednak również bariery, takie jak: rozdrobnienie gospodarstw, sezonowość produkcji, brak standaryzacji jakości czy wysokie koszty logistyki małoskalowej, które mogą ograniczać opłacalność i dostęp do nowoczesnych kanałów dystrybucji. Coraz większą rolę odgrywa więc profesjonalna koordynacja rynku. Operatorzy regionalni, spółdzielnie, organizacje producentów oraz centra dystrybucji integrują informacje o podaży i popycie, poprawiają planowanie produkcji i minimalizują straty (Carloni i in., 2025). Wsparciem dla tych procesów są narzędzia cyfrowe, platformy zamówieniowe, prognozowanie popytu oraz systemy traceability, które zwiększają przejrzystość i efektywność przepływów.

Budowanie odporności regionalnych rynków rolno-żywnościowych

Odporność regionalnych systemów żywnościowych definiuje się jako zdolność do przewidywania zagrożeń, absorpcji i łagodzenia wstrząsów, szybkiej adaptacji do zmieniających się warunków oraz przeprowadzenia głębszej transformacji instytucjonalnej lub technologicznej (Tendall i in., 2015; Doherty i in., 2019). W praktyce obejmuje to działania na wszystkich poziomach łańcucha żywnościowego, w gospodarstwach rolnych, przetwórstwie oraz sektorach dystrybucji. Szczególne znaczenie mają: dywersyfikacja źródeł zaopatrzenia i rynków zbytu, elastyczność operacyjna oraz wzmocnienie infrastruktury magazynowej, chłodniczej i systemów logistyki ostatniej mili. Odporność nie oznacza jednak dążenia do pełnej samowystarczalności. Jej celem jest tak ukształtowana sieć powiązań lokalnych, regionalnych i krajowych, aby system mógł podtrzymać podstawowe funkcje w okresie zakłóceń, a następnie powrócić do równowagi na wyższym poziomie efektywności.

Ważnym elementem odporności jest zarządzanie ryzykiem cenowym i podażowym. Na poziomie gospodarstw decydują o niej m.in.: zróżnicowany płodozmian i dobór gatunków, kontraktacja produkcji, zabezpieczanie cen oraz inwestycje w technologie ograniczające wrażliwość na wahania rynkowe – precyzyjne rolnictwo czy odnawialne źródła energii. W ujęciach regionalnym i krajowym istotny jest dostęp do alternatywnych korytarzy logistycznych, centrów dystrybucyjnych oraz platform cyfrowych, które przyspieszają obieg informacji między popytem a podażą.

Po 2023 r. WPR dostarcza zestaw instrumentów, które wspierają budowę odporności (tab. 3). Ekoschematy promujące różnorodność upraw i praktyki agroekologiczne ograniczają ryzyko biologiczne i cenowe, tym samym stabilizują plony w perspektywie wieloletniej (Zieliński i in., 2024). Interwencje sektorowe, zwłaszcza w sektorze owoców i warzyw, wspierają wspólne inwestycje w infrastrukturę sortowania, chłodnictwa i standaryzacji jakości, co zwiększa zdolność regionów do utrzymania ciągłości dostaw świeżej żywności. Rozwój krótkich łańcuchów dostaw i lokalnych systemów żywnościowych poszerza możliwości sprzedaży dla małych i średnich gospodarstw, zmniejsza ich zależność od pojedynczych odbiorców oraz dalekich tras transportowych. Uzupełnieniem są narzędzia finansowego zarządzania ryzykiem, ubezpieczenia upraw i zwierząt, fundusze wzajemnościowe czy instrumenty stabilizacji dochodów, które pełnią funkcję amortyzatorów ograniczających presję płynnościową w okresach szoków (OECD, 2021).

Tabela 3. Instrumenty WPR 2023-2027 sprzyjające budowaniu odporności rolnictwa

Obszar wsparcia	Przykładowe instrumenty	Efekt w kontekście odporności
Dochody i stabilność produkcji	płatności podstawowe, redystrybucyjne, dla młodych rolników	wzmacnianie płynności i stabilności dochodowej szczególnie w mniejszych gospodarstwach i regionach o trudniejszych warunkach produkcji
Środowisko i klimat	ekoschematy, działania rolno-środowiskowo-klimatyczne, ONW	adaptacja do zmian klimatu, ograniczanie presji środowiskowej, stabilizacja produkcji w warunkach ryzyka przyrodniczego
Inwestycje i innowacje	modernizacja gospodarstw, efektywność energetyczna, OZE	zwiększenie konkurencyjności i odporności ekonomicznej poprzez ograniczenie kosztów i zależności od zasobów zewnętrznych
Zarządzanie ryzykiem i współpraca	ubezpieczenia, fundusze wzajemnościowe, grupy producentów	lepsze przygotowanie na szoki rynkowe i klimatyczne, wzmocnienie pozycji rynkowej rolników
Rozwój obszarów wiejskich	LEADER/RLKS, doradztwo i transfer wiedzy (AKIS)	wzmacnianie kapitału społecznego i zdolności adaptacyjnych regionów, budowa odporności instytucjonalnej

Źródło: opracowanie własne na podstawie: MRiRW (2025).

Polityka spójności 2021-2027 odgrywa istotną rolę w budowaniu odporności regionalnych systemów żywnościowych, szczególnie poprzez inwestycje w infrastrukturę rynkową. Wsparcie obejmuje rozwój infrastruktury: transportowej, energetycznej, środowiskowej, cyfrowej i społecznej, które warunkują sprawne funkcjonowanie rynków lokalnych i regionalnych. Na poziomie lokalnym środki kierowane są do samo-

rządów, lokalnych grup działania oraz partnerstw terytorialnych i przeznaczane są na: modernizację targowisk, lokalne centra dystrybucyjne, inkubatory przedsiębiorczości oraz infrastrukturę usługową. Dzięki temu wzrasta atrakcyjność inwestycyjna obszarów wiejskich i małych miast, a lokalne rynki stają się bardziej odporne na szoki zewnętrzne.

Kluczowe znaczenie mają programy: Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko (FEnIKS), Fundusze Europejskie dla Nowoczesnej Gospodarki (FENG) oraz Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego (FERS), tworzące komplementarny system wsparcia dla inwestycji infrastrukturalnych, innowacyjnych i społecznych (MFiPR, 2025). Dzięki terytorialnemu podejściu fundusze europejskie wzmacniają konkurencyjność regionalną, spójność przestrzenną i społeczną oraz wyrównują szanse rozwojowe.

Warunkiem budowania odporności jest również sprzyjające otoczenie regulacyjne, uproszczenia dla krótkich łańcuchów dostaw, proporcjonalne wymogi sanitarne dla małych przetwórców czy kryteria jakościowe i środowiskowe w zamówieniach publicznych. Doświadczenia europejskie potwierdzają także, że kluczowa jest współpraca. We Francji terytorialne polityki żywnościowe integrują producentów, samorządy i odbiorców instytucjonalnych (Mrówczyńska-Kamińska, 2015). W Austrii i Hiszpanii spółdzielnie stanowią ważny element regionalnych strategii rozwojowych, ponieważ pełnią funkcję pomostu między lokalną gospodarką a polityką spójności (Yuill i in., 2008). W Polsce rośnie znaczenie inicjatyw integrujących małych dostawców i rozwijających regionalne sieci wartości wspieranych przez procesy cyfryzacji (Przeździecka i Ambroziak, 2024).

Odporność regionalnych rynków rolno-żywnościowych wymaga zatem równoczesnego wzmacniania infrastruktury, kapitału społecznego i jakości koordynacji terytorialnej. Regiony, które skracają łańcuchy dostaw, dywersyfikują źródła zaopatrzenia i budują trwałe partnerstwa producentów, przetwórców i instytucji publicznych, są lepiej przygotowane na przyszłe wstrząsy niezależnie od ich klimatycznego, geopolitycznego czy rynkowego charakteru.

Podsumowanie

Globalne turbulencje ostatnich lat potwierdziły tezę, że zglobalizowane łańcuchy dostaw żywności pozostają wysoce podatne na zakłócenia gospodarcze, geopolityczne i klimatyczne. Przeprowadzone analizy wskazują, że kryzysy takie jak pandemia COVID-19 i wojna w Ukrainie przyspieszyły procesy relokalizacji produkcji i konsumpcji, szczególnie w regionach dysponujących odpowiednią infrastrukturą, kapitałem społecznym oraz wsparciem instytucjonalnym. Wyniki badań potwierdzają również założenie o silnym zróżnicowaniu poziomu odporności regionalnych systemów żywnościowych, regiony dobrze wyposażone organizacyjnie i logistycznie szybciej adaptowały się do zmiennych warunków rynkowych, podczas gdy obszary peryferyjne doświadczały większej presji kosztowej i ograniczeń podaży.

Relokalizacja produkcji, dywersyfikacja źródeł zaopatrzenia oraz skracanie łańcuchów dostaw mogą pełnić funkcję stabilizującą, ich skuteczność zależy jednak od koordynacji działań i odpowiedniego wsparcia publicznego. W tym kontekście potwierdza się druga

teza badawcza dotycząca kluczowej roli instrumentów WPR oraz polityki spójności. Narzędzia te, ukierunkowane na inwestycje infrastrukturalne, rozwój kapitału społecznego, współpracę lokalną oraz wzmacnianie funkcji pośrednich w łańcuchu dostaw, łagodzą skutki dezintegracji i wspierają budowę bardziej odpornych systemów żywnościowych.

Budowanie odporności rynków regionalnych wymaga długofalowego, zintegrowanego podejścia łączącego politykę rolną, regionalną, transportową i społeczną. Tylko takie podejście pozwoli tworzyć systemy żywnościowe zdolne nie tylko przetrwać kolejne kryzysy, lecz także rozwijać się w sposób zrównoważony i dostosowany do specyfiki poszczególnych regionów.

Literatura

Ben Hassen, T., El Bilali, H., Daher, B., Burkart, S. (2025). Sustainable and resilient food systems in times of crises. Frontiers in Nutrition 12, 1564950. DOI: https://doi.org/10.3389/fnut.2025.1564950

Béné, C. (2020). Resilience of local food systems and links to food security – A review of some important concepts in the context of COVID-19 and other shocks. Food Security 12(4), s. 805-822. DOI: https://doi.org/10.1007/s12571-020-01076-1

Bogołębska, J., Kuna-Marszałek, A., Misiak, M. (2022). Kierunki ewolucji procesów integracyjnych we współczesnej gospodarce światowej. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Bukowska-Piestrzyńska, A., Doński-Lesiuk, J., Karkowski, T. A., Motowidlak, U. (2022). Adaptacyjność łańcuchów dostaw we współczesnej gospodarce. Studium na przykładzie produktów leczniczych i wyrobów medycznych. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Carloni, E., Giordano, C., Di Fiore, G. N., Mulazzani, L., Setti, M., Falasconi, L., Govigli, V. M. (2025). Promoting sustainable food systems: An empirical analysis of local Food Hub governance models and structures in 12 African settings. Environmental Science & Policy 164, 103983. DOI: https://doi.org/10.1016/j.envsci.2024.103983

Czekaj, M. (2024). Małe gospodarstwa rolne w lokalnych systemach żywnościowych w kontekście kształtowania regionalnego bezpieczeństwa żywnościowego w wybranych krajach Unii Europejskiej. Kraków: Homini.

Czernyszewicz, E. (2024). Zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego w świetle globalnych uwarunkowań demograficznych, klimatycznych i społeczno-ekonomicznych. Agronomy Science 79(3), s. 129-142.

Doherty, B., Ensor, J., Heron, T., Prado, P. (2019). Food systems resilience: towards an interdisciplinary research agenda. Emerald Open Research 1(10). DOI: https://doi.org/10.12688/emeraldopenres.12850.1

Donkers, H. (2013). Governance for local and regional food systems. Journal of Rural and Community Development 8(1), s. 178-208.

Ezeaku, H. C., Asongu, S. A., Nnanna, J. (2021). Volatility of international commodity prices in times of COVID-19: Effects of oil supply and global demand shocks. The Extractive Industries and Society 8(1), s. 257-270. DOI: https://doi.org/10.1016/j.exis.2020.12.013

FAO (2022). The importance of Ukraine and the Russian Federation for global agricultural markets and the risks associated with the current conflict. Pobrano z: https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/3d62caef-1749-404e-8217-6ac4783a135b/content (dostęp: 12.11.2025).

FT (2025). Donald Trump's tariff deals stack up, threatening to redraw global trade. https://www.ft.com/content/169698bf-5a6d-4b01-b53d-8b1294767c1f (dostęp: 12.11.2025).

Hendrickson, M. K., Heffernan, W. D. (2002). Opening spaces through relocalization: Locating potential resistance in the weaknesses of the global food system. Sociologia Ruralis 42(4), s. 347-369.

Jędruchniewicz, A., Kozak, S., Maśniak, J., Mikuła, A. (2024). Kanały i mechanizmy oddziaływania pandemii COVID-19 na rolnictwo w Polsce. Warszawa: Wydawnictwo SGGW.

Kahiluoto, H. (2020). Food systems for resilient futures. Food Security 12(4), s. 853-857. DOI: https://doi.org/10.1007/s12571-020-01070-7

Knieć, W., Goszczyński, W. (2011). Uwarunkowania procesów aktywizacji społeczności wiejskich: wyniki badań nad lokalnymi grupami działania oraz grupami partnerskimi. Polityka Społeczna 5(1), s. 24-27.

Krzykowski, P. (2022). Konsekwencje wojny na Ukrainie w wymiarze żywnościowym, ekonomicznym i energetycznym. Roczniki Nauk Społecznych 50(4), s. 93-113.

Levidow, L., Psarikidou, K. (2011). Food relocalization for environmental sustainability in Cumbria. Sustainability 3(4), s. 692-719.

Low, S. A., Adalja, A., Beaulieu, E., Key, N., Martinez, S., Melton, A., Perez, A., Ralston, K., Stewart, H., Suttles, S. (2015). Trends in US local and regional food systems: A report to Congress. AP-068, U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service.

Majewski, E., Sulewski, P., Wąs, A. (2018). Ewolucja Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej w kontekście wyzwań Trwałego Rozwoju. Warszawa: Wydawnictwo SGGW.

Masik, G. (2022). Koncepcja odporności: definicje, interpretacje, podejścia badawcze oraz szkoły myśli. Przegląd Geograficzny 94(3), s. 279-305. DOI: https://doi.org/10.7163/PrzG.2022.3.1

MFiPR (2025). Fundusze Europejskie 2021-2027. Pobrano z: https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/fundusze-ue-2021-27 (dostęp: 12.11.2025).

Mikulić, D., Lovrinčević, Ž., Keček, D. (2023). Economic effects of food supply chain re-localization on the Croatian economy. Agricultural and Food Economics 11(1), 36. DOI: https://doi.org/10.1186/s40100-023-00281-8

Miller, R. E., Blair, P. D. (2009). Input-output analysis: foundations and extensions. New York: Cambridge University Press.

MRiRW (2025). Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 (PS WPR 2023-2027). Pobrano z: https://www.gov.pl/web/rolnictwo/plan-strategiczny-dla-wspolnej-polityki-rolnej-na-lata-2023-27 (dostęp: 12.11.2025).

Mrówczyńska-Kamińska, A. (2015). Gospodarka żywnościowa w krajach Unii Europejskiej: kierunki rozwoju, przepływy i współzależności. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.

Neven, D. (2014). Developing sustainable food value chains. Rzym: FAO.

OECD (2021). Building Agricultural Resilience to Natural Hazard-induced Disasters Insights from Country Case Studies. OECD Publishing.

Przeździecka, E., Ambroziak, A. A. (2024). Polska gospodarka wobec nowych wyzwań w trzeciej dekadzie XXI wieku. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.

Rozporządzenie (2007). Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 6 czerwca 2007 r. w sprawie dostaw bezpośrednich środków spożywczych. Dz.U. 2007 nr 112 poz. 774.

Rozporządzenie (2015). Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 30 września 2015 r. w sprawie wymagań weterynaryjnych przy produkcji produktów pochodzenia zwierzęcego przeznaczonych do sprzedaży bezpośredniej. Dz.U. 2015 poz. 1703.

Rozporządzenie (2016). Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 21 marca 2016 r. w sprawie szczegółowych warunków uznania działalności marginalnej, lokalnej i ograniczonej. Dz.U. 2016 poz. 451.

Rynio, D., Pawlik, A., Kalisiak-Mędelska, M., Rogowska, M., Drobniak, A. (2021). Nowe wymiary przestrzeni społeczno-ekonomicznej. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

Tendall, D. M., Joerin, J., Kopainsky, B., Edwards, P., Shreck, A., Le, Q. B., Kruetli, P., Grant, M., Six, J. (2015). Food system resilience: Defining the concept. Global Food Security 6, s. 17-23. DOI: https://doi.org/10.1016/j.gfs.2015.08.001

URE (2024). Średnie ceny sprzedaży energii elektrycznej na rynku konkurencyjnym oraz dla gospodarstw domowych w 2023 r. były wyższe niż w 2022 r. Pobrano z: https://www.ure.gov.pl/pl/urzad/informacje-ogolne/aktualnosci/11857,Srednie-ceny-sprzedazy-energii-elektrycznej-na-rynku-konkurencyjnym-oraz-dla-gos.html (dostęp: 12.11.2025).

Ustawa (2016). Ustawa z dnia 16 listopada 2016 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ułatwienia sprzedaży żywności przez rolników. Dz.U. 2016 poz. 1961.

Weis, T. (2011). Światowa gospodarka żywnościowa. Batalia o przyszłość rolnictwa. Warszawa: Polska Akcja Humanitarna.

Wiśniewska-Paluszak, J. (2018). Sieci agrobiznesu w świetle teorii ekonomii. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.

Yuill, D., Ferry, M., Gross, T. (2008). Przegląd, zmiany, reformy – zmiany polityki regionalnej w Unii Europejskiej i w Norwegii. Studia Regionalne i Lokalne 1(31), s. 5-37.

Zawojska, A. (2021). Zwycięzcy i przegrani pandemii COVID-19: Perspektywa globalna z uwzględnieniem gospodarki rolno-żywnościowej. Problems of World Agriculture/Problemy Rolnictwa Światowego, 21(4), s. 54-75.

Zieliński, M., Gołębiewska, B., Adamski, M., Sobierajewska, J., Tyburski, J. (2024). Adaptation of eco-schemes to Polish agriculture in the first year of the EU CAP 2023-2027. Economics and Environment 89(2), s. 817-817. DOI: https://doi.org/10.34659/eis.2024.89.2.817

Regional agricultural markets in times of global turbulence: between disintegration and resilience

Abstract. The global shocks of recent years have disrupted the functioning of agri-food markets and revealed weaknesses in global supply chains. This study analyses the processes of disintegration, relocalisation, and the strengthening of resilience in regional markets in the context of contemporary trends and public policies. The findings indicate that local food systems can mitigate the effects of external shocks, particularly when supported by the CAP, cohesion policy, and bottom-up initiatives such as short supply chains. The conclusions highlight the need for stronger integration of regional actions and enhanced cooperation among producers, consumers, and public institutions.

Keywords: agricultural markets, globalisation, resilience, disintegration, relocalisation